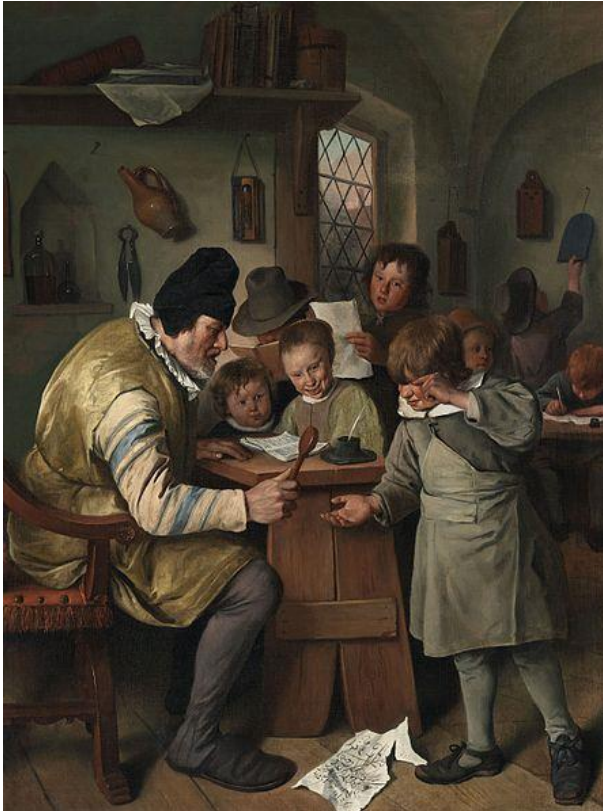

Het praktijkonderzoek waarvan in deze tekst verslag wordt gedaan, is onderdeel van een Fontysbreed praktijkonderzoek naar bildung, tussen 2017 en 2020 uitgevoerd onder leiding van Wouter Sanderse, lectoraat Beroepsethiek van de Leraar.

Theorie zonder
praktijk is voor
genieën, praktijk
zonder theorie is
voor gekken en
schurken¹

DOOR: MICHEL DE KOSTER
m.dekoster@fontys.nl

Bildung van de pedagogiek student

De opleiding Pedagogiek van Fontys Hogescholen (FHP) is zowel theoretisch als praktisch ingericht. De grote uitdaging bij het opleiden van pedagogen begint bij het onder de aandacht brengen van het normatieve karakter van pedagogisch handelen en studenten te leren om het goede te doen in praktische situaties. Volgens Biesta (2018) gaat het bij goed handelen zowel over het effect van het handelen, als over de vraag of dat handelen ook wenselijk is. Binnen de opleiding is er ruime aandacht voor de normatieve vraagstukken waarvoor een pedagoog zich gesteld ziet. In de module 'Visies, waarden en idealen' verdiepen deeltijdstudenten zich in pedagogische kwesties, oftewel keuzemomenten waarop een pedagoog moet handelen. Een goede pedagoog handelt op basis van de afweging wat op dat moment voor een kind het meest wenselijk is. Zo moet een opvoeder een afweging maken tussen straffen en niet straffen, al dan niet het gedragsprotocol volgen, de kinderen wel of niet laten buitenspelen. Een belangrijk ander vraagstuk op de opleiding is de ingewikkelde relatie tussen theorie en praktijk in het vakgebied van de pedagogiek. In de afgelopen tijd heb ik mij gericht op de vraag op welke manier de opleiding en docenten kennis kunnen aanbieden, opdat studenten als professioneel geschoold pedagoog de theorie op de juiste wijze kunnen verbinden aan de praktijk. Dat zij, om met Wouter Pols (2011) te spreken, 'hun routinematig handelen overstijgen door hun handelen van nieuwe betekenissen te voorzien.' Een probleem wat zich namelijk kan aandienen is de zogenaamde praktijkschok; de in de opleiding aangeboden pedagogische en didactische theorie wordt in de praktijk nauwelijks gebruikt (Korthagen,

1 J. H. GUNNING WZN. GECITEERD IN LANGEVELD (1979, p. 23).

1 BV DORET DE RUYTER OVER IDEALEN, BAS LEVERING OVER HISTORISCHE PEDAGOGIEK, ELS LODEWIJKS-FRENCKEN OVER DE PEDAGOGIEK VAN LANGEVELD, CHRISTIEN BRINKGREVE OVER ZELFKENNIS, SIENEKE GOORHUIS-BROUWER OVER NORMEN EN WAARDEN, MICHA DE WINTER OVER MAATSCHAPPELIJK OPVOEDEN EN JOOP BERDING & WOUTER POLS OVER DE GEESTESWETENSCHAPPELIJKE PEDAGOGIEK.

1 BRON AFKOMSTIG VAN HET INTRANET VAN FONTYS (NIET PUBLIEKELIJK TOEGANKELIJK).

2014). Startende professionals kunnen door deze praktijkschok zelfs vervreemden van de theorie die hen is aangeboden in de opleiding (Van Tartwijk, Van Veen & Vermunt, 2012).

Fontys Hogeschool Pedagogiek ondersteunt studenten om een brug te slaan tussen het algemene van de theorie en het bijzondere van de praktijk. De opleiding begeleidt hen in de bewustwording van hun eigen opvattingen, routines en het construeren van betekenissen met betrekking tot goed pedagogisch handelen. Het idee is dat opdrachten, literatuur en reflecties door de studenten hieraan bijdragen. Van oudsher is binnen FHP de ervaring dat de theorie zijn plaats heeft in een aparte conceptuele leerlijn, van een innig huwelijk met de praktijk was geen sprake. De theorie werd schriftelijk getoetst waarbij het memoriseren van kennis de onderlegger was en in sommige toetsen werd de pedagogiek zelfs gereduceerd tot banale ja/nee-vragen. Zo verdween ook uit beeld dat de pedagogiek een handelingswetenschap is.

De rol van de theorie in de pedagogische praktijk heeft volgens mij niet zozeer te maken met het memoriseren en toepassen van kennis, als wel met het pedagogisch leren oordelen en handelen in de praktijk. Al tijdens hun stage komen onze studenten dilemma's tegen waarbij zij een beredeneerde keuze moeten maken om goed te handelen. Theorie kan hierbij helpen. Kennis schrijft niet voor, maar maakt bewust en geeft richting.

De uitdaging van mijn ontwerponderzoek was om een brug te slaan tussen praktijk en theorie. Het kennismaken met pedagogische concepten om de bewustwording en het handelingspotentieel te vergroten, stond dan ook centraal in mijn ontwerponderzoek 'de pedagogische bildung van studenten'.

Pedagogische bildung

Om het goede te kunnen doen onderzoekt een pedagoog zijn eigen opvattingen, overtuigingen, waarden en manieren van handelen. Wouter Pols (2011) stelt dat veel pedagogisch handelen routinematig is en dat reflectie hierop noodzakelijk is om vakmanschap en beroepsethos te bevorderen door het eigen handelen te overdenken en van nieuwe betekenissen te voorzien. Vakmanschap, beroepsethos en het verbinden van nieuwe betekenissen aan het eigen handelen zijn volgens Pols (2011) de belangrijkste ingrediënten van bildung. Volgens hem gaat het hier over een specifiek *pedagogische* bildung van studenten: "Het resultaat van een ontwikkeling die bestaat uit het opdoen en doordenken van pedagogische ervaringen vanuit begrippen, principes en richtinggevend idealen die door de pedagogische traditie zijn aangereikt" (Pols, 2011, p.34).

Het studeren van pedagogiek beantwoordt aan allerlei vormingsidealen of zoals Langeveld (1979) stelde: 'Pedagogiek studeren betekent zelf anders worden'. Pedagogiek maakt zelfcorrectie en zelfvervolmaking mogelijk. Het vormen van een eigen praktijktheorie op basis van een ontmoeting met de pedagogische traditie is bildung, omdat het eigen handelen van nieuwe betekenissen wordt voorzien. Er ontstaat een nieuw perspectief en de ethische vraag wat wenselijk is met betrekking tot pedagogisch handelen komt aan bod. Pedagogisch handelen is normatief en er moeten steeds opnieuw keuzes gemaakt worden. De keuze is gebaseerd op wat de handelend persoon als waardevol beschouwt. In een dergelijk geval is het handig om te beschikken over (denk)gereedschappen die deze keuzes in een pedagogische richting bevorderen.

Lesontwerp om bildung mogelijk te maken

Binnen het ontwerponderzoek is een betrekkelijk smal perspectief op bildung gehanteerd, omdat het natuurlijk om meer gaat dan professioneel handelen alleen. De kenniskring van Fontys gaat er naast de vorming van de studenten tot professional ook vanuit dat zij zich vormen als mens en als burger. De pedagoog als professional staat niet los van het mens-zijn en heeft betrekking op datgene wat hij wil voorleven. Het gaat in die zin ook om het goede leven, waarvan de pedagoog het voorbeeld is. De nieuwe inzichten van de student komen tot stand door een confrontatie met de eigen waarden, met de visie van een inspirerende en markante pedagoog waartoe de student zich moet verhouden, met de visie van de instelling waarvoor de student werkzaam is en met de bredere maatschappij waarin hij verkeert. De pedagogische bildung raakt dus ook bredere aspecten van bildung omdat dit nu eenmaal tot het beroep van de pedagoog behoort.

Om de uitdagingen in het werkveld het hoofd te kunnen bieden is het volgens mij van groot belang dat studenten worden ingeleid in de rijke traditie van de pedagogiek. Zij moeten namelijk steeds weer opnieuw keuzes maken ten aanzien van dilemma's waarvoor zij zich gesteld zien. De praktijk kenmerkt zich door haar eigen karakter en het gegeven dat het gaat over menselijke relaties waarbij een kind zelf iemand is (Langeveld, 1979; Biesta, 2018). Het pedagogisch werk gaat over de vraag waartoe het pedagogisch handelen dient en van welke kwaliteit dit handelen is. Theorieën zijn abstract en algemeen, de praktijk is concreet en bijzonder (Pols, 2018, p. 283). Pedagogisch handelen is niet gestandaardiseerd, maar persoonlijk, uniek en situationeel. Mijn streven is om studenten te begeleiden in het ontwikkelen van een professionele identiteit door hen begrippen aan te reiken waardoor zij anders kunnen gaan denken,

kijken en handelen. Dit zie ik als een langdurig proces van gewoontevorming dat lastig te voorspellen en controleren is.

De nieuwe opzet van de deeltijdopleiding bood kansen om op een andere manier aan de slag te gaan en uiteindelijk werd de autonomie daar gelegd waar het ware werk plaatsvindt als het om opleiden gaat; in de praktijk en in de interactie tussen docenten en studenten. Studenten en docenten van de deeltijdmodule 'Visies, waarden en idealen' zijn samen in een *design thinking* sessie gaan nadenken over een werkvorm die hen geschikt leek om theorie en praktijk te verbinden. Het resultaat hiervan kwam in grote mate overeen met het idee van pedagogische bildung van Pols (2011), wat vervolgens als theorie is gebruikt om de werkvorm in de lespraktijk te brengen en op meerdere momenten uit te proberen. De studenten hebben waardevolle pedagogische teksten bestudeerd² en reflecteerden met de concepten uit deze teksten op casuïstiek die zij zelf hebben ingebracht. Een student leert zo, stap voor stap, om het eigen handelen, de eigen pedagogische principes en richtinggevende idealen onder woorden te brengen. Wanneer studenten met elkaar hun persoonlijke praktijkervaringen doordenken kunnen zij tot nieuwe interpretaties met betrekking tot hun eigen handelen komen. Het kan hierbij helpen om praktijkervaringen op te schrijven, aan anderen voor te lezen, te bespreken en weer te herschrijven. Zo wordt het 'stille weten', het in de praktijk aanvoelen wat je op een bepaald moment moet doen, naar boven gehaald en kan dit expliciet worden verbonden met conceptuele kennis (Pols, 2011). Studenten hebben meerdere malen aangegeven dat zij het van elkaar leren als zeer waardevol ervaren.

Deze nieuwe manier van werken heeft nu de kans om zich als een olievlek te verspreiden over andere modules en het nieuwe voltijdcurriculum binnen FHP. Het idee van bildung is inmiddels opgenomen in de opleidingsvisie. In de beleidskaders staat een pleidooi voor kleine leergemeenschappen, waarin studenten en docenten samen onderwijs vormgeven. Er wordt ook gesproken van eigenaarschap over het eigen leerproces en de vorming van studenten als doel van de opleiding. En er is aandacht voor de normativiteit van de professional en het idee dat theoretische kennis vooral in dienst staat van het pedagogisch handelen in de praktijk. De in dit artikel beschreven visie van Pols krijgt letterlijk aandacht en de definitie over bildung zoals gehanteerd door de kenniskring is overgenomen (Fontys Hogeschool Pedagogiek, 2019).

Tips

Voor sommige collega's in het onderwijsveld zijn bildung en een brede blik containerbegrippen geworden, waarmee zij niet zo goed kunnen werken. Daarom is mijn advies voor iedereen in het onderwijsveld die met bildung aan het werk wil om een scherpe focus te houden op de doelen die je nastreeft.

Het lijkt mij verder van belang dat studenten en collega's met elkaar in gesprek gaan en blijven. Het vormen van een leergemeenschap en het onder de aandacht brengen van het eigen bildungsproces zijn belangrijke voorwaarden voor de ontwikkeling van de studenten tot professioneel pedagoog. Daarnaast is vorming een proces dat de student zelf op een eigen manier ondergaat. Lesdoelen in de zin van meetbare uitkomsten zullen zich daar maar moeilijk toe verhouden. Van Crombrugge (2018, p.17) stelt: 'Het lezen, het komen tot inzichten, dat de leerling iets ziet, of en wat zich aan hem openbaart: dat alles heeft de leerkracht niet in de hand en mag hij ook niet onder controle willen hebben.' Meijer (2013) benadrukt dat er sprake is van vorming als studenten met verschillende perspectieven in aanraking komen en als zij iets nieuws leren, waardoor zij over het inzicht en de vrijheid zullen beschikken om zelf uit verschillende mogelijkheden te kiezen. Vorming heeft volgens haar betrekking op het verbreden en veranderen van je blik op de wereld.

Studenten zijn in de evaluatie van de module onder andere ingegaan op de gehanteerde werkwijze en de rol van de docent. Een student zei: 'Je zegt iets en laat daarna de andere kant zien, daardoor word ik getriggerd, uitgedaagd en geïnspireerd. Het is niet zwart-wit, maar vaak heel gekleurd. Het gaat erom dat je goed onderbouwt, wat je vindt. Je daagt ons uit om iets te vinden vanuit je onderbuikgevoel om daarna na te denken vanuit een visie, om te onderbouwen.' Een andere student was tevreden over de koppeling naar de literatuur: 'De artikelen geven een inleiding in de pedagogiek die je nodig hebt. De opbouw om te beginnen met theorie om daarna een koppeling te maken met de praktijk, is goed.' Een kritische noot betrof de duur van de module: 'De balans is goed. Het enige wat ik jammer vind is dat het nu al gaat stoppen. Je begint nu een beetje voeten in de aarde te krijgen in de pedagogiek, maar er is nog zo veel meer. Volgens mij raakt dit de kern van de opleiding.' En tot slot bleek dat vooral de gesprekken werden gewaardeerd: 'Er is ruimte voor interactie en er zijn voorbeelden die worden gekoppeld aan de theorie. Dat is fijn.'

2 BV DORET DE RUYTER OVER IDEALEN, BAS LEVERING OVER HISTORISCHE PEDAGOGIEK, ELS LODEWIJKS-FRENCKEN OVER DE PEDAGOGIEK VAN LANGEVELD, CHRISTIEN BRINKGREVE OVER ZELFKENNIS, SIENEKE GOORHUIS-BROUWER OVER NORMEN EN WAARDEN, MICHA DE WINTER OVER MAATSCHAPPELIJK OPVOEDEN EN JOOP BERDING & WOUTER POLS OVER DE GEESTESWETENSCHAPPELIJKE PEDAGOGIEK.

De pedagogische bildung van studenten is een kwestie van een lange adem en het toepassen van de pedagogische concepten in de praktijk komt soms mondjesmaat en langzaam op gang. Overigens blijkt uit onderzoek van Pauw (2013) dat onder studenten aan lerarenopleidingen pas in het tweede studiejaar de beheersing van de professionele taal op gang komt en de eerste tekenen van het gebruik van een dergelijke taal dan pas zichtbaar worden. Opleiders kunnen het taalgebruik onder studenten bevorderen door de didactiek van de professionele taal op de teamagenda te plaatsen.

Ik zou graag zien dat de opleiding Pedagogiek zich vooral gaat bezighouden met de pedagogiek als handelingswetenschap en de bildung van studenten. De eerste tekenen zijn gunstig, de toekomst zal het leren.

Over de auteur

Fontys Hogescholen Pedagogiek (FHP) leidt studenten op voor het brede pedagogische werkveld, zoals het onderwijs, de kinderopvang of de jeugdzorg. Deze opleiding staat in vier lesplaatsen: Den Bosch, Eindhoven, Sittard en Tilburg.

Michiel de Koster is als docent pedagogiek met name in de lesplaats Tilburg actief als ontwikkelaar en uitvoerder van onderwijs binnen de leerlijn pedagogiek voltijd en deeltijd. Daarnaast begeleidt hij studenten op stage en bij hun afstuderen.

Bronnen

Biesta, G. (2015). Over taal, normativiteit en professionaliteit: Afsluitende opmerkingen. *De Nieuwe Meso*, 3, 1-4.

Biesta, G. (2018). *Tijd voor pedagogiek: Over de pedagogische paragraaf in onderwijs, opleiding en vorming*. Oratie, Utrecht: Universiteit voor humanistiek.

Fontys Hogeschool Pedagogiek. (2019). 'Op weg naar een nieuw curriculum'. Opleidingskader Fontys Hogeschool Pedagogiek voltijd. Geraadpleegd op: <https://connect.fontys.nl/instituten/fhp/samenwerken/Paginas/Samenwerking.aspx>³

Korthagen, F. A. J. (2014). Een softe benadering van reflectie helpt niet. *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 35(1), 5-14.

Langeveld, M. J. (1979). *Beknopte theoretische pedagogiek*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Meijer, W.A.J. (2013). *Onderwijs, weer weten waarom*. Amsterdam: SWP.

Pauw, I. (2013). Professionele taal, de student en de lerarenopleider van de pabo. *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 34(4), 119-130. Geraadpleegd op: http://www.lerarenopleider.nl/velon/ledensite/files/2013/12/34_4_10Pauw.pdf

Pols, W. (2011). Leraren en hun opleiders: Een pleidooi voor pedagogische professionaliteit. *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 32(1), 30-36.

Pols, W. (2018). De voorbereidende functie van de theorie. *Pedagogiek*, 38(3), 283-285. doi: 10.5117/PED2018.3.001.POLS

Van Crombrugge, H. (2019). Waarheid en aandacht: Over burgerschapsvorming als het corrumpen van de jeugd. In W. de Jong, J. Bekker, H. de Deckere, I. Schonewille & L. van der Poel (red.), *De belofte van de jeugd?! Pedagogiek in de 21^e eeuw* (pp. 10-20). Amsterdam: SWP.

Van Tartwijk, J., Van Veen, K., & Vermunt, J. (2012). *Wat is er bekend over de effectiviteit van opleidingsprincipes- en methodieken?* Geraadpleegd op: <http://www.lerarenopleider.nl/velon/wp-content/uploads/2014/07/tartwijkenvermunt.pdf>

